

אשנ"ב

לבתי הספר התיכוניים בחינוך הממלכתי

אשנ"ב זה מיועד לתלמידים הנבחרים בבחינות הבגרות החל

ממועד חורף תשפ"ח - 2028

בשאלונים: 22245, 22235, 22225, 22215, 22261.

הקדמה

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתוכנית הלימודים. האשנ"ב מפרט את תוכנית הלימודים המופיעה באתר המפמ"ר. משמע – מגדיר את סוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת הנושאים המופיעים במסמך תוכנית הלימודים, ועליהם ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך **אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.**

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת? כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים שעמה הם עובדים? למטרות תוכנית הלימודים והצעות לדרכי הוראה מגוונות ראו תוכנית הלימודים המותאמת באתר המפמ"ר.

במהלך תשפ"ז נקיים השתלמויות מפמ"ר ברחבי הארץ – כולן היברידיות (פנים מול פנים ומקוונות). בהשתלמויות אלה נתמקד בנושאים חדשים המופיעים באשנ"ב זה, בדרכי הוראה מגוונות המכוונות ללמידה משמעותית והיברידית, מקנות כלים ללמידה-הערכה חלופיות, וללמידה והיבחנות עם ספר פתוח. כמו כן נעסוק בהנחיה מיטבית של התלמידים במשימות המתקפות ובמיומנויות היסוד של תחום הדעת הבאות לידי ביטוי בבחינות הבגרות – שאלות חשיבה מסדר גבוה, הכוללות בין היתר שאלות הבעת עמדה ובניית טיעונים, שאלות השוואה, וכן איתור וקריאה מושכלת במקורות היסטוריים.

הוראת הנושאים במסמך זה אינה מתמקדת בתוכן בלבד, אלא משלבת באופן שיטתי פיתוח מיומנויות חשיבה היסטורית (כגון טיעון, השוואה, הסבר סיבתי וקריאה במקור). פירוט מלא של מיומנויות אלה מופיע במסמך הייעודי "מיומנויות חשיבה בהיסטוריה".

המורים להיסטוריה נקראים להשתתף בהשתלמויות אלה, להעשיר את ידיעותיהם בהיסטוריה ובדידקטיקה, ולהתעדכן בחידושים שאנו מכניסים להוראת המקצוע. בנוסף מומלץ להיעזר בפורטל הפדגוגי, על שלל הסרטונים וחומרי הלימוד בו, להעשרת ההוראה וידע המורה.

להזכירכם – **מורה להיסטוריה מחויב להשתתף בהשתלמות מוכרת אחת לפחות בארבע שנים. רכז המקצוע מחויב להשתלם בהשתלמות מפמ"ר בכל שנה.** רבים מן המורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה ומהנה.

משרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף מורשת, חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

לאור השונות הגדולה בין בתי הספר נמנענו, בכוונה תחילה, מהמלצות להקצאת שעות הוראה לכל תת נושא. חזקה על כל מורה שיתכנן את הוראתו בהתאם למספר השעות העומדות לרשותו, פריסת ההוראה הנהוגה בבית ספרו, צורכי התלמידים וכמובן – העדפותיו האישיות (הרצון להעמיק בנושא זה או אחר). מומלץ להיעזר במדריך/ת היסטוריה בבניית תוכנית העבודה הדו-שנתית.

רשימת הספרים המותרים בשימוש מצויה באתר המפמ"ר.

אין ללמד את התוכנית בפחות מ-6 ש"ש בסך הכל, כולל חלק ההוראה-הערכה החלופית (חלק ה-30%).

תלמידי הכיתות המיוחדות זכאים, כמובן, ליותר שעות הוראה, על פי הנחיות המשרד.

בהצלחה לכולנו,

ד"ר אדי בן זאב
מפמ"ר היסטוריה
וצוות המדריכים

פרק 1: הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920

אירופה במאה ה-19: עידן הלאומיות והתמורות

1. מהי לאומיות?¹ שינויים במפה המדינית של אירופה (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).
2. יש לבחור אחת מן התנועות הלאומיות האלה: איטליה, גרמניה, יוון, ובאמצעותה לבחון את הגורמים המלכדים את בני אותו הלאום (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה לחיות במדינה עצמאית שבה יבואו לידי ביטוי המאפיינים המשותפים לבני הלאום).
3. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19:
  - השפעת עקרונות תנועת הנאורות - שינויים במקור הידע וסמכותו, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות הטבעיות לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב'קידמה'
  - השפעת החילון (שהלך והתפשט), על בני האדם, החברה ועל מקומם של המוסדות השונים
  - השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור)
  - השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון)
  - השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר
- יש להתייחס גם להשפעתן של תמורות בטכנולוגיה, בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים ועל החשיבה של בני האדם
4. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:
  - תחומי הפעולה: טיפוח תודעה לאומית לצד פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית

¹ יש להתייחס למושגים הבאים: לאומיות (רגש ורעיון), לאום (אנשים), תנועה לאומית (התארגנות של חלק מהאנשים לפעולה).

- מאפייני ההנהגה: השתייכות למעמדות משכילים ובורגניים, מקור סמכות רעיוני/לאומי ואמונה ביכולת לשנות את הסדר הקיים
- שלבי ההתפתחות: מגיבוש זהות לאומית בידי אנשי רוח, דרך פעילות תרבותית וארגונית להפצת רעיונות הלאומיות, ועד לפעילות פוליטית, דיפלומטית וצבאית להגשמתה
- גורמים מסייעים ומעכבים: מצב מדיני (תמיכת מעצמות או התנגדותן), רמת המודרניזציה, כוח הכנסייה ומידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי
- 5. יש לבחור תנועה לאומית אחת (איטליה, גרמניה, יוון), ובאמצעותה להמחיש ולבחון את המאפיינים ודפוסי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:
- המצב המדיני והחברתי-כלכלי ערב המאבק הלאומי (גבולות, שלטון, מבנה חברתי)
- מטרות המאבק הלאומי והכוחות שפעלו להובלתו
- שלבי ההתפתחות של המאבק הלאומי ותוצאותיו
- מאפייני המנהיגים
- הגורמים שסייעו למאבק הלאומי והגורמים שעייכו אותו, והאופן שבו השפיעו
- השוואה בין התנועה שנלמדה לבין המאפיינים ודפוסי הפעולה הכלליים של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים ("וכי נופלים אנחנו מהם?! לצד דחיית היהודים מקבוצת השתייכות הלאומית)
- התחזקות האנטישמיות במערב אירופה (האנטישמיות המודרנית)
- אכזבה מהאמנציפציה שלא הצליחה לפתור את בעיית הקיום היהודי בתפוצות בשל גילויי האנטישמיות המודרנית
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב

הערה: כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה ארוכת השנים לציון סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

לדיון: מה ההבדל בין שנאת ישראל לבין האנטישמיות המודרנית?
קריאה נוספת
ש. אבינרי, "הציונות כמהפכה" בתוך הרעיון הציוני לגונוני, פרקים בתולדות המחשבה הלאומית היהודית (עם עובד, 1980), עמ' 13 – 24.
מאוספי הספרייה הלאומית: ראו כאן

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

- תחנות בחייו של הרצל
- התגבשות תפיסתו הציונית של הרצל: בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל 'מדינת היהודים'
- בניית התנועה הציונית וארגונה: הקונגרס הראשון – מטרתו, תוכנית באזל, הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרתו. חשיבות הקונגרס
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני וניסיונותיו להשגת הכרה בין-לאומית מהמעצמות בתנועה הציונית (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה)
- פולמוס אוגנדה: תוכנה של ההצעה, מי תמך בה ומדוע? ומי התנגד לה ומדוע? תוצאות הפולמוס והשפעתו על התנועה הציונית
- הרצל – מנהיג לאומי מודרני

העשרה
הטלוויזיה החינוכית: תריץ אחורה – הרצל והקונגרס הציוני ה-1, 14 דקות ו-45 שניות: ראו כאן
מאוצרות הספרייה הלאומית: ראו כאן
הרצל אונליין
קריאה נוספת
ישעיהו פרידמן, "מדיניות של הרצל והישגיו".

זרמים בציונות

- הגישות השונות להגדרת הבעיה העיקרית המסכנת את המשך קיום העם היהודי בגולה: סכנה קיומית (פינסקר והרצל), סכנת ההתבוללות ואובדן הזהות היהודית (אחד העם)
- הוויכוח בין הציונים על דמות החברה שעתידה לקום בארץ ישראל: הגישות השונות בנוגע לאופייה של חברת המופת הרצויה בארץ ישראל: חברה יצרנית ועצמאית שונה ממאפייני החיים היהודיים בגולה, חברה מופת סוציאליסטית וחברה מופת דתית-לאומית

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל תחת השלטון העות'מאני

- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: היקף, ארצות המוצא, סיבות לעלייה, קשיי העולים
- הקמת צורות התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל
- הקמת מסגרות ביטחוניות ('השומר' כארגון המשלב את רעיון 'כיבוש העבודה' ברעיון 'כיבוש השמירה' ומגלם את דימוי היהודי החדש). חשיבותן לקידום הפעילות הציונית
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית ('שיטת האפורטרופסות' – **העזרה של הברון רוטשילד למושבות והביקורת עליה**. פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי ותרומתו ליישוב היהודי בא"י)
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך לאומי – עברי (עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, ומסגרות חינוכיות עבריות, 'מלחמת השפות')

לדיון: רעיון 'היהודי החדש' ומימושו.

הצהרת בלפור

- **הצהרת בלפור:** תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, תגובות הציונים, היהודים המשתלבים והערבים, וחשיבותה של ההצהרה

קריאה נוספת

ד. גוטווין, "הגורמים לפרסום הצהרת בלפור: חיים וייצמן, התנועה הציונית והאימפריאליזם הבריטי", **ישראל 24** (2016): למאמר
מאוצרות הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)
ארכיון המדינה: היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה: [ראו כאן](#)

קווי דמיון ושוני בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של

עמים אחרים באירופה במאה ה-19

- מה המשותף לתנועה הציונית ולתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19 (הגורמים לצמיחתן, יעדים, מאפייני המנהיגים, דפוסי פעילות)
  - ההבדל בין התנועה הציונית ובין תנועות לאומיות אחרות:
1. האתגרים הייחודיים שעמדו לפני התנועה הציונית (הריחוק הגאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשלטון הזר בארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
  2. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).

לדיון: מה ניתן ללמוד מההשוואה? כיצד עיצבו המאפיינים הייחודיים של התנועה הציונית את דרכי פעולתה בגולה ובא"י?

משרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף מורשת, חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

פרק 2: טוטליטריות, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

האידיאולוגיה הנאצית, ובכלל זה האנטישמיות המודרנית בגלגולה הנאצי ומרכזיות השאלה היהודית באידיאולוגיה זו

- עיקרי האידיאולוגיה הנאצית – יש להבהיר שאידיאולוגיה זו מכוונת ליצירת תמונת עולם שלמה הכוללת סיבות להתהוות הדברים, הסבר לליקויי ההווה ותמונת עתיד מושלמת:
  - תורת הגזע
  - דימוי היהודי באנטישמיות הנאצית - הנאצים עשו שימוש בדימויים אנטישמיים קודמים תוך שהם מעצימים אותם ומעניקים להם מרכזיות חסרת תקדים. הם התנו את יצירת 'הסדר החדש', אותו רצו לממש, במציאת פתרון ל'בעיה היהודית'
  - מקומו של המנהיג – 'הפיהרר פרינציפ'
  - מרחב המחיה
  - התנגדות לתיאוריות שעמדו בבסיס המשטר הדמוקרטי והקומוניסטי. תיאוריות אלה הוצגו כביטוי לניווט וחולשה וכמכשול בפני בניית 'הסדר החדש' אותו ניסו הנאצים לקדם

לדיון:

כיצד מבטאים עקרונות האידיאולוגיה הנאצית את התפיסה הטוטליטרית?

לקריאה נוספת:

מיכאל ירון, הוראת נושא השואה בשעורי היסטוריה בחטיבה עליונה, יד ושם, 2004, עמ' 10-19.

המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לדיקטטורה טוטליטרית נאצית: בניית המשטר הנאצי, המדיניות כלפי היהודים

תהליך המעבר של גרמניה מדמוקרטיה למשטר טוטליטרי נאצי נעשה בשני מישורים בעת ובעונה אחת – עיצוב המדינה (מוסדות השלטון) והשנייה – "גיוס" תמיכת הציבור הגרמני. כיצד בוצע תהליך זה בשני המישורים.

ממינוי היטלר לקנצלר ועד לפרסום חוקי נירנברג (ינואר 1933-ספטמבר 1935)

בשלב זה התמקדו פעולות הנאצים בעיקר בתחומים האלה:

- **צווים וחקיקה - מבחר מדגים מהחוקים האלה (מינימום שלושה):** ביטול זכויות אדם רבות באמצעות פקודות לשעת חירום, חוק ההסמכה, פיזור האיגודים המקצועיים והקמת 'חזית העבודה', החוק בדבר החזרת הפקידות המקצועית על כנה, חוק פיזור המפלגות, תהליך ההאחדה, גיוס חובה וחיוב בשבועות נאמנות לפיהרר
- **תעמולה, חינוך ותרבות - מבחר מדגים מהצעדים האלה (מינימום שלושה):** מפגני ראווה, תקשורת (עיתונות, רדיו), חינוך (ספרי לימוד, חינוך בלתי פורמלי), סרטי תעמולה, שריפת הספרים, איסור על כניסת יהודים למקומות שונים, יום החרם
- **טרור והפעלת כוח - מבחר מדגים מהצעדים האלה (מינימום שלושה):** שריפת הרייכסטאג והכרזה על מצב חירום, יום החרם, שריפת הספרים, הקמת מחנות ריכוז ומאסר מתנגדים, ליל הסכינים הארוכות

שוב להדגיש בסיכום או במהלך הוראת הנושא, את מאפייני המעבר מדמוקרטיה לנאציזם: בנייה הדרגתית על בסיס קיים. כוחות מרכזיים בחברה כגון הצבא, הבורגנות והתעשיינים, המעמד האקדמי-האינטלקטואלי, התאימו עצמם בהדרגה ופעלו על פי 'כללי המשחק' החדשים.

החרפת הצעדים נגד היהודים – ספטמבר 1935 – אוגוסט 1939

- **חוקי נירנברג:** תוכנם (חוק אזרחות הרייך, חוק להגנה על הכבוד והדם הגרמני, תקנות לחוק) ומשמעותם מהיבט בניית המשטר הנאצי ומההיבט היהודי
- **1938 – 1939:** צווים והגבלות נוספים, תוך הוצאת היהודים ממעגלי הכלכלה, החברה והתרבות בגרמניה: סימון דרכוני יהודים והוספת השמות שרה וישראל לשמות המקוריים, הגירה כפויה, "ליל הבדולח" (פוגרום נובמבר). שינויים ארגוניים הכוללים הרחבת מנגנוני פיקוח המטפלים ביהודים וריכוזם בידי מחלקות ה-SS, ביטול המעמד המשפטי של הקהילות היהודיות

לדיון: מדוע השנים 1935, 1938 נחשבות לשנים שבהן חל מפנה בגורלם של יהודי הרייך הגרמני?

מלחמת העולם השנייה: מהלכים עיקריים ו'הסדר החדש'

מטרת הוראת נושא זה – הכרת התלמידים את המסגרת הרחבה שבה התרחשה השואה, והבנת הקשר בין שלבי המלחמה ובין השלבים השונים ב'פתרון הסופי'

- המהלכים הצבאיים העיקריים בחזיתות השונות עד קיץ 1941. כיבושי הגרמנים באירופה והקרב על בריטניה
- מהו 'הסדר החדש'? הבהרת המושג והצעדים השונים שנקטו הנאצים כדי לקדם את הגשמתו
- הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות – מבצע ברברוסה והמלחמה בחזית המזרחית. ההתקפה על פרל הרבור והצטרפות ארצות הברית למלחמה
- קרבות המפנה – אל עלמיין, סטלינגרד
- המהלכים העיקריים בחזיתות השונות שהובילו לכניעת גרמניה
- הטלת פצצות האטום על יפן

לדיון: מה היו המטרות של 'הסדר החדש' וכיצד מבטא יישום מדיניות זו את עקרונות האידיאולוגיה הנאצית?
להעשרה: סרטון של יד ושם – [מהלכי מלחמת העולם השנייה והשואה](#) (מומלץ להאט את קצב הצפייה)

יהודי פולין מראשית הכיבוש ועד לתחילת יישום ה'פתרון הסופי'

- המדיניות כלפי היהודים בפולין **עד** לריכוזם בגטאות: מטרות המדיניות, הצעדים והשפעתם על חיי היהודים תחת השלטון הנאצי.

הגטאות

- מטרות מוצהרות והסברים נוספים להקמת הגטאות. תהליך הקמת הגטאות, דרך הניהול של הגטאות ודרכי הפיקוח עליהם. התפקידים שהוטלו על היודנראט, דילמות ופעולות של היודנראט
- תנאי החיים בגטאות (הצפיפות, הרעב ומקורות התעסוקה), השפעת תנאי החיים על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית
- דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות ("עמידה יהודית": הישרדות, קידוש החיים, פעילות ארגונים שונים לעזרה הדדית, פעילות תנועות הנוער)

משרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף מורשת, חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

ביצוע הפתרון הסופי

- מבצע ברברוסה - הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים (בורות הירי) לפלישה לברית המועצות
- הקמת מחנה ההשמדה חלמנו
- ועידת ואנזה - מטרת כינוס הוועידה, משתתפים ועיקרי הדיון
- מבצע ריינהארד – הקמת מחנות ההשמדה בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה
- השמדה באושוויץ-בירקנאו ומיידנק
- צעדות המוות

סוגיה לדיון: מה ניתן ללמוד מפרוטוקול הוועידה על מאפייני הפתרון הסופי?

לקריאה נוספת:

"מבצע ברברוסה: כיבוש ברית המועצות וראשית השמדת היהודים", יד ושם בשיתוף עם מט"ח: למאמר
פרופ' שאול פרידלנדר, הרצאה מצולמת, "הבעיה היהודית במלחמת העולם השנייה": להרצאה
מיכאל ירון, הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 61-69
מבצע ברברוסה ותחילת רצח היהודים, יד ושם
מהי השואה: מבצע ברברוסה - הרצח השיטתי מתחיל, יד ושם
שלבים בפתרון הסופי ורצח היהודים, יד ושם

דילמות ודרכי התמודדות של אנשי היודנראט בגטאות במזרח אירופה בזמן

ביצוע 'הפתרון הסופי'

הדילמות העיקריות

- **דילמת השילוחים** – האם וכיצד לבצע את הוראות הגרמנים ומה לספר לתושבי הגטו?
- **דילמת העבודה בגטו** – האם להמשיך לעודד עבודה בגטו על אף השילוחים?
- **דילמת התמיכה במחתרות** – האם לתמוך בהתארגנות מחתרתית בגטו?

לדיון:

- מדוע התקשו יהודים שחיו בגטאות לתפוס שמדובר היה במדיניות של השמדה טוטלית?
- כיצד התמודדו ראשי היודנראט עם המתח בין ההכרח לבצע את הוראות השלטון הנאצי, לבין רצונם להציל כמה שיותר מאחיהם?

דרכי הלחימה של היהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'

המרד בגטאות

- מטרת המרד
- לבטים ודילמות של המורדים
- מאפייני המרד בגטאות וקשייו
- ייחודו של מרד גטו ורשה בהשוואה למרידות שהתרחשו בגטאות אחרים

לדיון: מדוע דווקא חברי תנועות הנוער הם שהובילו את דרך ההתנגדות המזוינת?

לקריאה נוספת:

מיכאל ירון, הוראת השואה בשעורי היסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 74-78.

[מרד גטו ורשה, סרטון אנימציה, יד ושם](#)

[מרד גטו ורשה, יד ושם](#)

צוות ההוראה יוכל לבחור בין שני הנושאים הבאים: הלחימה של הפרטיזנים היהודיים או לוחמים יהודים בצבאות בעלות, תוך הדגשת מאפייני הלחימה והמשמעויות ההיסטוריות והערכיות.

לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית		הלחימה של הפרטיזנים היהודיים
<ul style="list-style-type: none"> • היקף התופעה, הצבאות אליהם הצטרפו ומניעי הצטרפות לצבאות השונים. • חשיבות פעילותם ודוגמה ללוחם יהודי בולט 	או	<ul style="list-style-type: none"> • הלבטים אם לצאת מהגטו ומתי • הקשיים בהצטרפות לפרטיזנים • מאפייני הלחימה ודוגמה לפעילות פרטיזנים • מחנות משפחה

יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה

- נסיבות הכיבוש ומדיניות הנאצים כלפי היהודים
- עמדת האוכלוסייה המקומית והאליטות הקולוניאליות כלפי היהודים
- דוגמה מאחת מארצות צפון אפריקה בשלטון ישיר או עקיף של הנאצים

לדיון: גורל יהודים בצפון אפריקה לעומת גורל היהודים תחת הכיבוש הנאצי באירופה.

לקריאה נוספת:

מבחר מאמרים מקוונים בנושא יהודי צפון אפריקה תחת הכיבוש הנאצי, יד יצחק בן צבי: למאמרים
אתר יד ושם: גורלם של יהודי צפון אפריקה
סקירה היסטורית: צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה וגורל היהודים בה. אתר מט"ח ו"יד ושם": למאמר

להעשרה:

יהדות לוב בשואה: לסרטון
חדשות מן העבר – שואת יהודי לוב: לסרט
מבט – יהודי תוניסיה על הזוועות שעברו בידי הנאצים: לכתבה
חדשות מן העבר – יהדות המזרח – תוניסיה במלחמת העולם השנייה: לסרט
הסיפור השלם – שואת יהודי צפון אפריקה: לסרטון

יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש ליהודים בזמן ביצוע ה'הפתרון הסופי'

- שלושה דפוסי תגובה: משתפי פעולה עם הנאצים, העומדים מן הצד, המעטים שסיכנו עצמם על מנת להציל יהודים. מניעים לכל אחד מן הדפוסים
- הגורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים (מיקומה של המדינה ב"סדר החדש" ומאפייני הכיבוש הנאצי, קיום מחתרות אנטי-נאציות בקרב האוכלוסייה, גורמים גיאוגרפיים-פוליטיים, מספר היהודים ופיזורם הגיאוגרפי, מאפייני החברה והמשטר והיחס ליהודים לפני הכיבוש הנאצי)
- הגדרת התואר "חסיד אומות עולם". מניעי המצילים והדילמות מולן עמדו. דפוסי עזרה והצלה. דוגמה – סיפור אישי של חסיד אומות עולם

פרק 3: המאבק על הקמת המדינה

מבוא: 1920-1945²

על נושא זה לא יהיו שאלות בבחינת הבגרות

פרק המבוא יילמד בצורה **תמציתית** ותוצג בו תשתית הבית הלאומי שנבנתה בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והייתה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוח הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

מאבק היישוב התבטא בפעולות שבוצעו בעת ובעונה אחת בתחומים שונים. להקלת הלימוד רצוי להתמקד בכל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי: מטרות והישגים

- תנועת המרי העברי: גורמים ונסיבות להקמתה, מטרותיה, דרכי פעולה והגורמים לפירוקה
- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ובין עמדת ה'פורשים'. המשך המאבק לאחר פירוק תנועת המרי

העפלה – מטרות והישגים

- מטרות העפלה וחשיבותה
- תגובת בריטניה להעפלה והקשיים הנוספים בארגון וביצוע העפלה

התיישבות – מטרות והישגים

- מטרות התיישבות וחשיבותה
- התיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת ביריה)

לדגון: מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה בסיום המלחמה?

לקריאה נוספת: ההתיישבות היהודית בא"י בתקופת המנדט, ארכיון המדינה

² נושא זה ניתן ללמד בהרחבה במסגרת הערכה הבית ספרית

העברת שאלת א"י לאו"ם

- שיקולי ממשלת בריטניה בהעברת שאלת ארץ-ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות פנים ומדיניות חוץ)
- הדיון בעצרת הכללית ועמדת המעצמות (השפעת "המלחמה הקרה")
- הוועדה שהקים האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת ארץ-ישראל (אונסקו"פ), פעולותיה והמלצותיה
- תוכנית החלוקה: הפעילות הדיפלומטית של הציונים כדי לגייס תומכים בהצעת החלוקה, הצבעה (תומכים, נמנעים, מתנגדים), תוכן ההחלטה ומשמעותה
- התגובות להחלטה – בקרב היישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב

שימו לב:

- תעלת סואץ המשיכה להיות בעלת חשיבות אסטרטגית מרכזית לבריטניה גם לאחר עזיבת הודו, ולכן הטענה כי ירידת חשיבותה הייתה גורם להעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם **לא נכונה**.

- בריטניה לא נדרשה לאשרר מחדש את כתב המנדט מול האו"ם – מדובר בטעות היסטורית.

מלחמת העצמאות

- **תיקוף**: חלוקת המלחמה לשני חלקים:
חלק ראשון: 14.05.1948 – 30.11.1947
חלק שני: 20.07.1949 – 15.05.1948
- **מאפיינים של המלחמה**: ייחודה של מלחמת העצמאות כמלחמה על עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי – ישראלי; חלוקה לשני שלבים עיקריים; מטרות העל של הצדדים הלוחמים; העדר הבחנה בין חזית לעורף; נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי; ניצחון ישראלי במחיר כבד
- חלק ראשון: הכוחות הלוחמים, מטרות הצדדים, המעבר ממגננה למתקפה (תוכנית ד')
- חלק שני: הכוחות הלוחמים, מטרות הצדדים, המעבר ממגננה למתקפה (כולל דוגמאות)
- האוכלוסיות המעורבות: האוכלוסייה האזרחית, הדרוזים והצ'רקסים
- סיבות שהובילו לניצחון של ישראל במלחמה

לדיון: מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

להעשרה:

ארכיון המדינה: מלחמת העצמאות - **ראו כאן**

הכרזה על הקמת מדינת ישראל, פירוק המחותרות ומטה הפלמ"ח והקמת צה"ל

- נסיבות (תנאים) ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תוכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים)
- הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים. השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה
- הקמת צה"ל – יעדים ונוסח השבועה
- המניעים של בן-גוריון בפירוק האצ"ל, הלח"י ופיזור מטה הפלמ"ח (הגורם הצבאי, הגורם הפוליטי, אי אמון במחותרות ובמטה הפלמ"ח)
- הקשיים בביצוע (פגיעה קשה ברמת צה"ל; השלמת בניין צה"ל כצבא יחיד). פרשת אלטלנה כמקרה בוחן

לדיון: כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית – הגורמים לבריחת ערביי א"י בחלק הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב):
  - הגורמים הכלכליים לקריסת החברה הפלסטינית לקראת סיום השלטון הבריטי בא"י
  - התפוררות החברה הפלסטינית – עזיבת האליטות והמעמד העירוני
  - השפעת המלחמה מול היישוב היהודי על החברה הפלסטינית (השפעת הדיווחים הסותרים על פגיעות בערבים, כגון מקרה דיר יאסין, והשלכות יישום תוכנית ד')
  - מדיניות מהוססת ולא עקיבה של הוועד הערבי העליון, הליגה הערבית והמפקדים המקומיים, שהתפרשה אצל חלק מהפלסטינים כעידוד לבריחה³
- עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה:
  - השפעת המלחמה, כולל החשש מנקמת היהודים
  - במקרים מסוימים – גירוש (כגון לוד ורמלה; איקרית וברעם)

³ עם זאת, ראוי לציין כי כאשר התבררו ממדי הבריחה ניסו מדינות ערב והוועד הערבי העליון לבלום את הבריחה: יואב גלבר, קוממיות ונכבה, דביר, 2004, עמ' 185.

משרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף מורשת, חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

קריאה נוספת:

דוד בן גוריון, **יומן המלחמה, תש"ח-תש"ט, כרך ג'**, משרד הביטחון, 1982, עמ' 941-944, 979-980, 964-965, 987-1000.

יואב גלבר, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, הוצאת דביר, 2004, עמ' 131 – 184, 346-465.

יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי, רות גביזון (ע), **שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל**, מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית, ירושלים, 2010. [למאמר](#)

בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה**, עם עובד, 2010, עמ' 112-117. חיה רגב ואביגיל אורן, "בריחת הערבים מארץ ישראל ובעיית הפליטים", אתר מט"ח: [למאמר](#)

שוורץ עדי, עינת וילף, **מלחמת זכות השיבה**, כנרת זמורה-דביר, 2018

פרק 4 – סוגיות בתולדות מדינת ישראל

תהליך הזה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות

- הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60)
  - מה היו הגורמים שהביאו לתהליך הזה-קולוניזציה דווקא בתקופה זו?
  - גורמים אידאולוגיים: התפתחות רעיון החירות והלאומיות, התנגדות אידאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל, דעת הקהל בעולם
  - גורמים כלכליים: ירידה ברווחיות המושבות, משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה
  - גורמים פוליטיים: שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה', המאבק של התנועות הלאומיות, תפקידו של האו"ם, הקמת הליגה הערבית (1945)
  - השלכות מלחמות העולם
  - המאפיינים העיקריים של תהליך הזה-קולוניזציה
- חשוב להבהיר כי התהליך לא היה אחיד וזהה אלא מגוון ורב פנים. עם זאת ניתן להצביע על כמה מאפיינים דומים:
- תהליך מורכב והדרגתי
  - ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן
  - המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה
  - מאבק לאומי קלאסי
  - ההבדל בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין עמים שחיו תחת שלטון צרפתי
  - תוצאות של תהליך הזה-קולוניזציה

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

- מבט-על: הגדרת האזור, מספרם, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל

הגורמים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות ה-40

- נקודת המוצא לנושא זה היא הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. למעלה מ-90% מהיהודים בארצות האסלאם היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם היגרו למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד)
- השפעת תהליך הזה קולוניזציה: שינוי תרבותי, התגברות השנאה ליהודים
  - התגברות הלאומיות.
  - השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל: המעגל הראשון, המעגל השני, הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית
  - ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י
  - מדיניות 'חיסול גלויות'

הגורמים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות

- כיצד הגורמים שנלמדו באו לידי ביטוי באחת מארצות האסלאם: יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או בצפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את השפעת הגורמים שפורטו לעיל על היהודים בארץ שנבחרה.

להעשרה:

לבנה זמיר – והגדת לבנד – על חיי יהודי מצרים עד עזיבת היהודים. הסרט כולל עדויות עולים ממצרים. 31.57 דקות: והגדת לבינד
הפליטים שנשכחו – על היהודים ממדינות ערב:
גרסה מלאה (48.54 דקות): קישור לסרט המלא
גרסה קצרה (20 דקות): קישור לסרט המקוצר
סיורים מומלצים, 'מומלץ מפמ"ר':
מוזיאון יהדות בבל, מרכז מורשת יהודי לוב. ראו פירוט באתר המפמ"ר: למידה מחוץ לכיתה

משרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף מורשת, חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

העלייה בשנות החמישים והשישים

- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60, היקף העלייה וארצות המוצא של העולים
- דפוסי העלייה: עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית
- תהליך הקליטה:
  - הקשיים (של הקולטים ושל הנקלטים)
  - מדיניות הקליטה ותפיסת 'כור ההיתוך' (מיזוג גלויות)
  - דרכי ההתמודדות של מדינת ישראל ושל העולים, תרומת העולים למדינת ישראל
- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית

להעשרה:

ארכיון המדינה, ההתיישבות הגדולה ראו כאן
הכל אנשים, דוד בן הרוש, הטלוויזיה החינוכית, 32.03 דקות: לסרטון
חדשות מהעבר – הפנתרים השחורים, הטלוויזיה החינוכית, 16:28 דקות: ראו כאן, וכן מאוצרות ארכיון
המדינה: ראו כאן
ארכיון המדינה, ממחנות העולים למעברות: ראו כאן

שימו לב

יש ללמד את מלחמת ששת הימים **אן** את מלחמת יום הכיפורים

במהלך ההוראה: יש להדגיש את חשיבות "המלחמה הקרה" בהסבר הגורמים ואת השפעתה על מהלך המלחמה ועל תוצאותיה.

מלחמת ששת הימים

- הגורמים והנסיבות לפרוץ המלחמה
- מהלך המלחמה (מבט על)
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר)
- השפעת המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, פוליטי, ביטחוני ועל יחסי החוץ של ישראל
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב

לדיון: תרומתו של אלי כהן לניצחון הצבאי הישראלי במלחמה.

לקריאה נוספת:

מיכאל אורן, "מי רצה במלחמת ששת הימים", תכלת 7 (אביב 1989). [למאמר](#)
ארכיון המדינה, מלחמת ששת הימים. [ראו כאן](#)

מלחמת יום הכיפורים

- הגורמים והנסיבות לפרוץ המלחמה
- הפתעה הישראלית עם פרוץ המלחמה והשפעת ההפתעה על ימיה הראשונים של המלחמה
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר)
- השפעת המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, ביטחוני, פוליטי ועל יחסי החוץ של ישראל
- השפעות המלחמה על מדינות ערב

לקריאה נוספת:

ארכיון המדינה, מלחמת יום הכיפורים, [ראו כאן](#)

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב: [לסרטון](#)

כללי המענה

החל ממועד חורף תשפ"ח

שאלון 022261 (70%)

בבחינה 4 פרקים

מספר הפרק	שם הפרק	מבנה הפרק	כללי מענה	ניקוד
1	לאומיות וציונות	4 שאלות בעלות סעיף אחד	יש לענות על שאלה אחת	16 נקודות
2	מלחמת העולם השנייה והשואה	3 שאלות בעלות שני סעיפים כל אחת	יש לענות על שאלה אחת	28 נקודות
3	המאבק על הקמת המדינה	3 שאלות בעלות שני סעיפים כל אחת	יש לענות על שאלה אחת	28 נקודות
4	סוגיות נבחרות בתולדות ישראל	3-4 שאלות בעלות שני סעיפים כל אחת	יש לענות על שאלה אחת	28 נקודות

בשאלוני המתווה הגמיש החל ממועד חורף תשפ"ח:

שאלון 022215 – שתי שאלות מתוך 4 בפרק הלאומיות (25 נקודות לכל שאלה), ושאלה אחת בפרק השואה (50 נקודות)

שאלון 022225 – יש לענות על שאלה אחת מכל אחד משני הפרקים (50 נקודות לכל שאלה)

שאלון 022235 – יש לענות על שאלה אחת מכל אחד משני הפרקים (50 נקודות לכל שאלה)

שאלון 022245 – יש לענות על פי האשכול שנלמד בבית הספר:

אשכול 1 – יש לענות על שאלה אחת מכל אחד מהפרקים הבאים: פרק שני, פרק שלישי (50 נקודות לכל שאלה)

אשכול 2 – יש לענות על שתי שאלות מפרק הראשון (25 נקודות לכל שאלה) ועל שאלה אחת מהפרק השלישי (50 נקודות)

אשכול 3 – יש לענות על שתי שאלות מפרק הראשון (25 נקודות לכל שאלה) ועל שאלה אחת מהפרק השני (50 נקודות)

בהצלחה!